

Meidän jälkeemme hiljaisuus

Kielikuolemat, talous ja työ



Janne Saarikivi

Artikkelini aiheena ovat maailman hiljenevät äänet. Käsittelen maailman kielitilannetta, kielikuolemia, ihmiskunnan käsitejärjestelmien sekä kielellisten äänimaisemien ja tekstien yhdenmukaistumista. Pohdin, millaista kulttuuriperintöä kielten mukana katoaa ja minkälaisia ovat vähemmistökielten mukana hiljenevät äänet.

Kielten uhanalaisuutta on käsitelty teollisessa kirjallisuudessa paljon, mutta näkökulma on usein lingvistinen, lähinnä kielen rakenteisiin tai sanastontutkimukseen keskittyvä. Pidän näitä näkökulmia riittämättöminä, sillä kielellinen tieto ei esiinny itsenäisenä, kielen yhtei-

söllisistä funktioista ja puhuvista ruumiista erillisenä.

Artikkelissani asetan kielitieteessä käydyin vähemmistökielten uhanalaisuutta ja kansallisvaltioiden englanninkielistymistä koskevan keskustelun kulttuurintutkimuksen kehykseen. Kom-

mentoin kielten käyttöympäristöjen muutokseen ja kielten katoamiseen liittyviä ongelmia kulttuurimuutosten ja ihmiskunnan kulttuuriperinnön näkökulmasta. Esimerkkiaineistona käytän muun muassa Ilmari Mattuksen Itä-Inarin paikannimikokoelmaa (Mattus

2010), inarinsaamen ja vatjan kielen sanakirjoja (VKS 2013; *Neahttagadigáánit* 2024) sekä kiinalaisia kirjoitusmerkkejä.

Lähtökohtani on yhtäältä yleisen kielitieteen käsitys maailman kielidiversiteetin uhanalaisuudesta (esim. Crystal 2002, Skutnabb-Kangas 2013), toisaalta ajatus kielestä alituisesti muuttuvana yhteisöllisenä ja ruumiillisena järjestelmänä, joka luo ja ylläpitää kokemuksia, tietoja, tunteita ja sosiaalisia suhteita (Pennycook 2010).

Käsittelyssäni keskityn seuraaviin teemoihin: 1) kielen muutos kommunikaatiovälineestä työvälineeksi, 2) työn muuttuminen paikallisyhteisöön sidotusta työstä kielityöksi, 3) vähemmistökielilyhteisöjen ylläpitämien sosiaalisten suhteiden muuttuminen ja korvautuminen ylipaikallisilla yhteisöillä ja 4) yksilöllisten identiteettien ja ruumiiden vaikeneminen vähemmistökielten mukana.

Taustallani on vajaa kolme vuosikymmentä työtä vähemmistökielilyhteisöjen etnografian parissa. Tallentaessani esimerkiksi karjalan-, vepsän- tai saamenkielisiä paikannimiä ja murreanastoa olen pohtinut, mikä muuttuu jos tai kun karjalan tai saamen kielet katoavat ja korvautuvat ympäristönsä valtakielillä kuten suomella, venäjällä tai norjalla. Olen havainnoinut, miten muutos on aina kokonaisvaltainen ja liittyy kielen

ohella yhteisön ja yksilöiden elintapoihin, sosiaaliin verkostoihin, arvojärjestelmiin kuten ympäristösuhteeseen sekä ihmisten kehollisiin identiteetteihin ja yksilöllisiin kohtaloihin.

Ihmisruumiit, ihmiselämän mielekkyys ja jopa etniset ryhmät voivat hyvin säilyä kielen vaihtuessa, mutta eivät koskaan muuttumattomana. Kielen vaihtumiseen liittyvät muutokset ovat aina myös kulttuurisia ja sosiaalisia.

Globaalin kielellisen kulttuurin syntyminen

Kieliyhteisöjä 21. vuosisadan alussa muokkaavia yhteiskunnallisia prosesseja voidaan tietysti varauksin kutsua yhteiskuntien modernisaatioksi tai postmodernisaatioksi (kritiikkiä termiä kohtaan esittää esimerkiksi sosiologi Bruno Latour [2012]). Modernisaation vaikutukset vähemmistökielilyhteisöihin ovat kytköksissä paikallisiin ja kontekstuaalisiin poliittisiin päätöksiin ja kielellisiin asenteisiin, jotka puolestaan nousevat kieli-ideologioista ja niiden taloudellisista ja poliittisista kehyksistä.

Kieli-ideologioita laajempänä terminä on puhuttu kielellisistä kulttuureista, jotka koostuvat kieliin liitetystä myyteistä, odotuksista ja yhteisöllisistä arvoista (Schiffman 2002). Esimerkkinä suomalaisen kielellisen kulttuurin

kielimyyteistä voidaan mainita käsitys, jonka mukaan suomen kieli on erityisen vaikea oppia tai erityisen erilainen kuin muut kielet, käsitys, jonka mukaan kansainvälisissä suhteissa käytetään englannin kieltä tai käsitys, jonka mukaan nuoret kaupunkilaiset naiset käyttävät terävästi sihisevää s-äännettä (Vaattovaara & Halonen 2015). Tällaiset käsitykset eivät ole ristiriidattomia: suomen kieli ei ole kaikille oppijoille mitenkään erityisen vaikeaa, kansainvälisissä suhteissa voidaan käyttää monia eri kieliä kuten suomea ja terävää s-äännettä löytyy hyvin monenlaisesta puheesta. Silti tällaiset kielikäsitykset ovat relevantteja sosiaalisten suhteiden ja valtasuhteiden muotoutumiselle.

Kielten katoamisen syyt liittyvät aina kielelliseen kulttuuriin ja sen sosiaalisiin taustavoimiin. Useimmiten kielikuolemien syinä mainitaan urbanisaatio, alkuperäisväestöjen elinympäristöjen ja elintapojen katoaminen, suuria kieliä ja yksikielisiä yhteisöjä suosivat hallinnolliset toimet ja rasismi sekä modernin mediatarjonnan painottuminen suuriin kieliin. Kaikkein merkittävimpänä syynä mainitaan usein koulutus (esim. Zam-jatin ym. 2012). Kansainvälisesti tunnettu suomalainen kielisosiologi Tove Skutnabb-Kangas (2013) pitää kielten katoamisen juurisyynä koulutusjärjestelmiä, jotka on tyypillisesti organisoitu valtioi-

den pääkielellä tai jollain suurella kolonisaation myötä levinneellä kielellä (erityisesti ns. kolmannessa maailmassa). Tunnettu ja kiistelty on Skutnabb-Kankaan (2013) käsitys ”kielellisestä kansanmurhasta”, joka toteutuu usein koulutustason nousun myötä.

Hypoteesini on, että edellä mainittujen kielikuoleman syiden taustalla ovat kielten yhteisöllisten funktioiden muutokset. Oletan, että globaali kielikuolemien aalto on kytköksissä kielen funktioiden seuraaviin muutoksiin: 1) kieliyhteisöjen muutos paikallisista ylipaikkallisiksi, 2) kielten muutos kommunikaatiovälineestä ammattien omaksumisen ja työnteon välineeksi sekä (yleensä suurten kirjakielten) kielitaidon muuttuminen osaksi ammatillista pätevyyttä ja 3) työpaikkojen muuttuminen kodista ja perheestä erillisiksi kieliyhteisöiksi sekä työn muuttuminen kielityöksi.

Käsittelyäni voi luonnehtia jossain mielessä marxilaiseksi: katson kielenkäytön ja kieliympäristön muutosten heijastavan luonnonympäristön lisäksi yhteiskunnan työn ja talouden muutoksia. On ilmeistä, että mikäli kielellisiä kulttuureja on olemassa, työn ja talouden muutokset (tai laajemmin modernisaatiomuutokset) heijastuvat niihin. Tällä hetkellä työelämä edellyttää lisääntyvää liikkuvuutta ja työyhteisöjen monipaikkaisuutta tai digitalisoitumista. Samalla

kieli on yhä useammin keskeinen osa niin työnteon aineistoa, prosessia, tulosta kuin tuloksesta viestimistä.

Maailman kielitilanteesta

Kieli ei ole selvärajainen ilmiö. Siksi on mahdotonta vastata kysymykseen, montako kieltä maailmassa on. Eräs usein siteerattu lähde, *Ethnologue* (2024), kertoo, että vuonna 2022 maailmassa oli 7 157 elävää kieltä. Suurin osa kielistä on puhujamäärältään pieniä. Vaikka maailmassa on noin kahdeksan miljardia ihmistä, on maailman kielillä keskimäärin vain hieman yli 10 000 puhujaa. Eri arvioiden mukaan yli puolet tai jopa yli 90 prosenttia maailman kielistä on uhanalaisia.

Käsitys maailman kielellisen perinnön uhanalaisuudesta on melko läpäisevästi hyväksytty kansainvälisessä kielitieteessä. Tästä osoituksena on, että esimerkiksi YK:n kulttuurijärjestö Unesco toimittaa maailman uhanalaisten kielten atlasta (Moseley & Nicolas 2010). Kielten uhanalaisuuden asteen määrittelemiseksi on luotu monia erilaisia indeksejä, esimerkiksi kielen sukupolvelta toiselle tapahtuvaan siirtymiseen keskittyvä Unescon *Language Vitality Index* tai monia yhteiskunnallisia ulottuvuuksia sisältävä *EuLaViBar* (ELDIA 2013), joka varsinaisen kielitaidon lisäksi ottaa

kielen asemaa arvioidessaan huomioon kielen käytön mediassa ja kulttuurituttannossa sekä kieltä koskevat kieliyhteisöjen asenteet.

Noin 95 prosenttia maailman ihmisistä puhuu pääkielenään (tai ”äidinkielenään”¹⁾) noin 200 suurinta kieltä. Näiden joukkoon kuuluu myös suomen kieli, jota (kielitieteen ulkopuolisissa) mediateksteissä ja keskusteluissa usein kutsutaan ”pieneksi” kieleksi. Suomi on kuitenkin pieni kieli ainoastaan, jos vertailukohteena ovat puhujamäärältään hyvin suuret kielet, jotka ovat levinneet erityisesti 1500-luvulla käynnistyneiden kolonisaatioprosessien myötä. Esimerkiksi englantia, espanjaa, arabia, kiina ja ranska saavat jatkuvasti uusia äidinkieliä puhujia vähemmistökielten puhujien kielellisen ja kulttuurisen assimilaation myötä. Samalla maailman niin sanotut alkuperäiskansat tai neljäs maailma, johon kuuluu määritelmästä riippuen vain noin 300–400 miljoonaa ihmistä, puhuu noin 5 000 kieltä.

Suurinta osaa alkuperäiskansojen kielistä ei käytetä koulun, hallinnon tai median kielinä. Sekä alkuperäiskansojen kielten määrä että myös niiden absoluuttinen puhujamäärä laskee nopeasti. Kyseessä ovat lähes poikkeuksetta paikallisyhteisöjen kielet, joiden tulevaisuus riippuu oleellisesti paikallisyhteisöjen ekologisista, yhteiskunnallisista, kult-

tuurisista ja taloudellisista selviytymismahdollisuuksista (ks. esim. Saarikivi & Virtanen 2020).

Kielen ja kielikuoleman ontologiasta

Arkiajattelun ja usein myös politiikan, yhteiskunnallisen keskustelun tai tilastoinnin näkökulma on, että ihmiset puhuvat tiettyjä kieliä ja käyttävät niitä samalla kommunikaation, itseilmaisun ja ajattelun välineinä. Toinen – harvemmin mainittu ja epätarkasti kuvattu – näkökulma kielten käyttöön on, että kielet puhuvat ihmisissä. Filosofisessa traditiiossa käytetyn kielen ja havaitun tai kielellä tuotetun maailman rajojen kysymystä on tutkittu melko paljon jo antiikin aikana, esimerkiksi Platonin *Kratylos*-dialogissa. 1900-luvun filosofiassa teema on keskeinen esimerkiksi Martin Heideggerin (2004), Jacques Derridan (1967; Heideggerin ja Derridan käsityksistä ks. myös Clark 1986) ja Ludwig Wittgensteinin (1981/1999) tuotannossa.

Omaksuessaan kieliä ihmiset tottuvat kullekin kielimuodolle ominaiseen maailman kategorisaatioon ja diskurssiin, Wittgensteinin (1981/1999) termin ”kielipeliin”. Kieli on osa semiootista matriisia – tai Schiffmanin sanoin kielellistä kulttuuria – johon liittyvät paikalliset yhteisöt, traditiot, luonnonympäristöt, muistot, myytit ja kehot.

Kielellinen viestintä omaksutaan yhdessä kehollisten eleiden, yksilöiden habitusten ja sosiaalisten arvojärjestelmien kanssa (Pennycook 2010). Siksi kielen tarkastelu ensi sijassa syntaktis-leksikaalisena järjestelmänä ei tee oikeutta sen todellisuutta ja maailmankuvia jäsentävälle ja muokkaavalle luonteelle.

Kun kieli ymmärretään osana ihmisyhtä muokkaavaa kehollisuutta, voi kysyä onko puhuvaa ja itseään ilmaisevaa selvärajaista subjektia olemassa kielestä riippumattomana. Käsitystä, jonka mukaan kieli luo maailman, josta voimme puhua, kutsutaan usein myös Sapir-Whorf-hypoteesiksi, kielitieteilijä Edward Sapirin (1884–1939) ja psykologi Benjamin Whorfin (1897–1941) mukaan. Hypoteesi on kiistelty, eikä siitä ole olemassa yhtenäistä tulkintaa. Monet psykologiset tutkimukset ovat joka tapauksessa osoittaneet, että käytetty kieli vaikuttaa sekä kognitiivisiin prosesseihin että itseilmaisun ehtoihin (esim. Chen, Benet-Martínez & Jacky 2014). Näin ollen arkikäsitys ihmisestä, joka ”kommunikoi” ja ”ilmaisee itseään” tietyllä kielellä osoittautuu pinnalliseksi. Kielet eivät kommunikaatiovälineinä ole vaihdettavissa toisiinsa kieliin ilman, että kommunikaation ehdot ja kieltä käyttävä subjektiviteetti samalla muuttuu.

Kaikella tällä on merkityksensä myös vähemmistökielten hiljenemisille ja

kuolemille. Olen tavannut ihmisiä, jotka ovat yhteisöjensä viimeisiä kielenkaitajia. Heistä välittyy kenttälingvistin mieleen poikkeuksetta monenlaista surua. Usein katoavaa kieltä ei ole käytetty vuosikymmeniin. Se tuntuu kytkevän puhujansa vaienneeseen maailmaan, joka häilyy olemassaolon reunamalla. Seuraavat sukupolvet ovat usein muutaneet pois paikkakunnalta ja omaksuneet identiteettejä, joihin vähemmistökieli ja sen ylläpitämä paikallisuus eivät kuulu. Tarpeet ilmaista asioita, joista paikalliskielellä voisi puhua, ovat kadonneet. Viimeiset kielenpuhujat harhailevat sammuvassa kielessä yksinään ja ihmisissään, usein ahdistuneina, surullisena tai ymmällään.

Kielten uhanalaistumisen tutkimusparadigmat

Maailman kielitilanteen muutosta tutkitaan keskenään ristiriitaisten paradigmojen kehyksissä. Kuten edellä on jo mainittu, on kielten uhanalaistumisen 1980-luvulta alkaen ollut suosittu tutkimusteema erityisesti typologisen kielitieteen kehyksessä. Samalla vähemmistökielten sosiolingvistiikassa kehittynyt myös kielten revitalisaatiotutkimuksen paradigma (esim. Hinton & Hale 2013). Suomessa vähemmistökielten revitalisaatiota on harjoi-

tettu suhteellisen menestyksellisesti saamelaiskielten kontekstissa, alunperin lähinnä inarinsaamen, myöhemmin myös pohjois- ja koltansaamen yhteisöissä (inarinsaamen revitalisaatiosta ks. Pasanen 2015; Olthuis, Kivelä & Skutnabb-Kangas 2013).

Kaikki tutkijat eivät kuitenkaan hyväksy kielten uhanalaisuusparadigmaa tai revitalisaation tavoitetta. Niin sanotun globalisaation sosiolingvistiikan paradigmassa (Blommaert 2010; Blommaert, Rampton & Spotti 2015) esitetään, että maailman kielellinen variaatio itse asiassa lisääntyy kun samoilla maantieteellisillä alueilla puhutaan kieliä, jotka ovat aikaisemmin olleet kaukana toisistaan. Samalla kielelliset identiteetit muuttuvat läpäisevimmiksi ja moninaisemmiksi ja kysymys jonkin tietyn ”kielen” hallinnasta osin epärelevantiksi.

Blommaertin ja Ramptonin kaltaiset tutkijat pitävät niin sanottuja ”kieliä” viime kädessä tutkijoiden ja yhteiskuntien valtarakenteiden (muun muassa länsimaisen tieteen tradition) konstruktioina (ks. myös esim. Makoni & Pennycook 2006). He kritisoivat käsitystä, jonka mukaan kielillä on selvärajainen kielioppi ja sanasto, ja korostavat sen sijaan kielellisen perinnön sosiaalisia rajoja ylittävää luonnetta. Ihmiset eivät puhu kieliä vaan ”kieleilevät”², käyttävät siis kielenainesta, jonka kytkeytyminen jo-

honkin tiettyyn ”kieleen” ei aina ole relevantti kysymys. Heidän analyysinsä jatkaa ”puolikielisyyden” käsitteeseen ja siirtolaisväestön kielenkäyttöön liittyvään huolipuheeseen kohdistunutta kritiikkiä, jota on harjoitettu muun muassa Ruotsissa (Hansegård 1968; Skutnabb-Kangas 1988).

Kielten rajojen määrittely on ongelmallista myös monissa jo ennen globaalia liikkuvuutta syntyneissä konteksteissa. Esimerkiksi afrikanisti Friederike Lüpke (2013) kritisoi kolonialistisen tieteen tradition luomia Afrikan ”kieliä” ja pyrkii osoittamaan, että puhujayhteisöjen käsityksessä nämä eivät useinkaan edusta selvärajaisia entiteettejä, joita voisi nimetä, luokitella uhanalaisiksi ja revitalisoida, vaan paikallisia ja tilanteisia kommunikaatiotapoja, jotka limittyvät toisiinsa joustavasti ja ovat jatkuvasa muutoksen tilassa. Voikin kysyä, onko maailmassa käynnissä maailman kielten joukkotuho – tai peräti joukkomurha (vrt. Skutnabb-Kangas 2013) vai uudenlaisen kielellisen ”superdiversiteetin” syntyminen (Saarikivi & Toivanen 2016).

Sosiolingvisti Aneta Pavlenko (2018) muistuttaa, että Blommaert ja Rampton, jotka korostavat migraation aiheuttamaa kielellistä superdiversiteettiä sekä etnisen kielellisen ja paikallisen identiteetin alati muuttuvaa luonnetta

sivuuttavat sen, miten kielidiversiteetti on suurin nimenomaan esimoderneissa yhteiskunnissa, joissa ei ole syntynyt länsimaisen mallin mukaisia kansallismaita migraatioyhteisöineen tai ne ovat syntyneet hyvin myöhään. Tällaisia valtioita ovat esimerkiksi Intia, Indonesia ja monet Afrikan valtiot, joissa on runsain mitoin uhanalaisia vähemmistökieliä.

Ruumiillisesta työstä kielityöhön

Kielten ”uhanalaisuusparadigman” ja ”superdiversiteettiparadigman” näkemykset maailman kieliperinnön tilasta ovat ristiriidassa keskenään, mutta niiden yhteinen piirre on tiedon, koulutuksen ja kielen standardisaation kritiikki. Kun yhteiskunnassa on hallittava kirjoitettujen standardikielten avulla välitettävää tietoa tai ajatustraditiota, oraalisten kieliyhteisöjen kulttuuriperintö kyseenalaistuu, haurastuu ja uhanalaistuu.

Maailman nykyisen kielitilanteen vertailukohdaksi sopii tilanne ennen kulttuurien laajamittaista kirjallistumista, koulunkäynnin yleistymistä ja standardikielten hallinnan leviämistä kaikkiin yhteiskuntaluokkiin. Nämä prosessit ovat tapahtuneet eri maissa ja alueilla eri tahtiin ja ovat yhä kesken. Silti muutos on hämmästyttävän nopea ja kokonaisvaltainen. Esimerkiksi vielä 1800-

luvun alussa Suomen väestöstä suurin osa ei juurikaan joutunut tekemisiin standardikielten hallintaa koskevien vaatimusten kanssa.

Tentatiivisesti esimodernin, modernin ja postmodernin yhteisön suhdetta kieleen voidaan kuvata taulukossa 1 esitetyllä tavalla. Taulukko on tietenkin vain ajatuskoe, eikä kata kaikkia mahdollisia yhteisöjä. Se pyrkii esittämään sen nopean muutoksen, jonka kieli on käynyt suullisesta kommunikaatiovälineestä tuotannon ja sosiaalisten yhteisö-

jen hallinnan välineeksi viimeisen noin 200 vuoden aikana. Samalla maailman kielidiversiteetti on alkanut huomattavasti muuttua, yhtäaikaaisesti sekä ohentuen ja heiketen että paikoitellen myös uusin tavoin lisääntyen.

Esimerkiksi Suomen itsenäistytessä vuonna 1917 maamme työvoimasta noin 66 prosenttia työskenteli alkutuotannossa eli käytännössä tilallisina, torppareina, vuokratyöläisinä, kalastajina ja poronhoitajina. Tällä hetkellä alkutuotannossa työskentelee laskutavasta riippuen

noin 1,5–4 prosenttia työvoimasta. Laajassa mielessä kielellisen tai semioottisen tuotannon piirissä on Suomen 2,6 miljoonan ihmisen työvoimasta noin viidennes, esimerkiksi 152 000 taiteen ja viihdealojen työntekijää, 193 000 koulutuksen alan työntekijää, 125 000 julkisen hallinnon työntekijää ja 139 000 viestinnän työntekijää. Myös esimerkiksi terveydenhuollon (429 000 työntekijää), liike-elämän palveluiden (335 000 työntekijää) ja rahoitus- ja kiinteistöalan työvoima (79 000 työntekijää) työsken-

Taulukko 1. Kielen ja työn suhteet 1800-luvulta 2000-luvulle.

	Esimoderni (1800-luvun alku)	Moderni (1900-luvun alku)	Postmoderni (2000-luvun alku)
Yhteisö	kylä, pitäjä	maakunta, valtio	kansainvälinen
Työväline	ruumis	kone	kieli
Työn päätavoite	ravinnontuotanto	teollisuustuotanto	identiteettituotanto (tieto, viihde, innovaatiot)
Työpaikka	paikallisyhteisö	tehdas	konttori, toimisto
Kouluttaja	perhe, yhteisö	koulu, työpaikka	yliopisto, globaali yhteisö
Kielen muoto	suullinen	suullinen, kirjallinen	kirjallinen, suullinen, multimedia
Kielenkäytön merkitys työlle	kommunikaatio	opiskelu	lisäarvon tuotanto

televät aloilla, jotka omaksutaan pitkän standardikielisen koulutuksen myötä ja jossa keskeisenä työvälineenä on kieli – joskin työtä tehdään usein myös muilla keinoin (tiedot eri alojen työllisistä, Tilastokeskus 2024).

Voidaankin väittää, että vähintään puolet suomalaisesta työvoimasta tekee nykyisin ”kielityötä”, jonka keskeisiä piirteitä ovat pitkäkestoiseen koulutukseen, erikoistumiseen ja kirjakielien hallintaan valmistava (korkea)koulutus, jatkuva (standardikielisten) tekstien vastaanottaminen ja uusien tekstien tuottaminen. Huomattavaa on, että kielityön kentät ovat myös aloja, jotka jatkuvasti kasvavat ja tuottavat mahdollisesti jo nykyisellään suurimman osan Suomen bruttokansantuotteesta.

Suomalainen yhteiskunta on näin noin sadassa vuodessa muuttunut ravinnontuottamiseen keskittyneestä yhteiskunnasta ensin teolliseksi ja sitten ”semitoteolliseksi”, kielen ja merkitysten tuottamiseen erikoistuneeksi yhteiskunnaksi. Tätä läpileikkaavaa työelämään ja koulutukseen niveltuvien identiteettien muutosten merkityksiä Suomen kielitilanteen muutokselle ei ole juurikaan kuvattu tai analysoitu kielitieteellisessä tutkimuksessa, vaikka yhteiskuntatieteen kehityksessä onkin selvitetty lukemattomia muita työn muutoksen ulottuvuuksia kuten naisten aseman muutosta,

yhteiskuntaluokkien syntyä ja murrosta sekä poliittisia identiteettejä.

Asian merkityksellisyyttä voi pohtia demografisten tietojen valossa, erityisesti ottaen huomioon yleisesti jaetun käsityksen urbanisaatiosta kielilojen muutoksen dynamona. 1900-luvun alussa kaupunkiväestön osuus Suomen väestöstä oli noin 12 prosenttia. Tällä hetkellä taajamissa asuu noin 85 prosenttia suomalaisista. Kiinnostavaa on, että suuri osa Suomen ja sen lähiympäristön suurimmista taajamista on rakentunut jonkin vähemmistökielen alueelle, samalla tuhoten aikaisemman kieliyhteisön. Esimerkiksi Helsinki on ruotsinkielisen maaseudun ympäröimä, Pietari alun perin suomenkielisen³.

1800-luvun suomalaisen tyypillinen kielellinen elämäkerta koostui syntymisestä kyläyhteisöön ja elämästä sen lähipiirissä, pinnallisesta tutustumisesta kirjakieleen esim. lukkarinopissa tai kansakoulussa ja ruumiillisesta maataloustyöstä lähiyhteisössä. Nykysuomalainen sen sijaan käy erilaisia oppilaitoksia yleensä toistakymmentä vuotta, omaksuu niiden aikana tuhansia sivuja erityyppisiä tekstejä, luo identiteettinsä paljolti ammattiyhteisössään ja työskentelee usein kaukana syntymäpaikkakunnaltaan. Hän muuttaa monta kertaa elämänsä aikana, usein myös Suomen ulkopuolelle. Työyhteisöt ovat nekin yhä

useammin valtionrajat ylittäviä ja käyttävät kansainvälisiä kieliä, pääosin englantia. Usein työn tulokset ovat kielellisiä palveluja (konsulttitoimintaa, oikeudellisia palveluja, koulutusta, brändäämistä, hallinnollisia dokumentteja ym.), joiden käyttäjinä voi olla esimerkiksi koko suomen kirjakieltä hallitseva yhteisö tai globaali englantia hallitseva yhteisö.

Urbanisaation, elinkeinojen muutoksen, hallinnon tai koulujen käytänteiden ja myös kielidiversiteetin muutoksen taustatekijä on näin – marxilaisittain ilmaisten – ”taloudellinen pohjarakenne”, joka konstituoii sosiaalisten suhteiden järjestelmiä. Yhtäältä kieli on muuttunut nopeasti kommunikaatiotähtäisestä työvälineeksi ja toisaalta työ ihmisen identiteettiä määrittäväksi tekijäksi. Sosiaalinen liikkuvuus on lisääntynyt teknologisen muutoksen myötä, ja samalla sekä kirjakielen että erityisesti englannin (konteksteittain muidenkin kielten) hallinnasta on tullut keskeinen työelämässä vaadittava taito.

Hegemoninen ja vaikenava tieto

Ajankohtaisen banaliteetin mukaan nyky-yhteiskunta on ”tietoyhteiskunta” (esim. Hautamäki 1996). Tällä tarkoitetaan sitä, että tietoa (ja samalla kieltä ja käsitteitä, joilla tietoa ilmaistaan) arvostetaan ja arvotetaan yhteiskunnassa

laajasti. Paitsi koulutuksen avulla saatua tietoa sosiaalisen statuksen ilmaisijana, arvostetaan yhteiskunnassa tietoa yhä enemmän myös puhtaasti taloudellisista syistä. Esimerkiksi OKM:n strategioissa korkeakoulutuksen tehtävänä nähdään ”kansainvälisen kilpailukyvyn” parantaminen ja ”innovaatioiden” luominen (OKM 2018).

Mitkä erilaiset tietämisen tavat ja tiedot tietoyhteiskunta vaientaa ja marginalisoi? Kysymys liittyy keskeisesti käsitteelliseen ajatteluun ja eri kielten käsitteiden keskinäiseen vastaavuuteen ja sikäli muun muassa filosofian, uskontotieteen, käännöstieteen ja kulttuurintutkimuksen kysymyksenasetteluihin. Vähemmistökielten yhteisöjen katoaminen on erinomainen esimerkki ei-hegemonisen tiedon uhanalaisuudesta yhteiskunnassa, joka standardisoi, normittaa ja tavoittelee taloudellisesti hyödyllistä tietoa.

Esimerkin vähemmistökieleen si-
toutuvasta uhanalaisesta paikatiedosta tarjoaa Ilmari Mattuksen (2010) Itä-Inarin paikannimikokoelma, joka käsittää noin 4 000 nimeä. Suurin osa nimistä on inarinsaamea, jolla on mahdollisesti noin 350 puhujaa. Pikainenkin tutustuminen kokoelmaan osoittaa, että suurimmalla osalla kokoelman sisältämistä inarin- ja osin koltansaamenkielisistä nimistä ei ole suomenkielisiä vastineita.

Nimet sisältävät myös runsaasti sanastoa, jolle ei löydy suomenkielisiä käännösvastineita, esimerkiksi:

kyeškir
hiekkapohjainen matalikko joessa

luobál
joen laajentuma; pieni järvi, jonka läpi virtaa joki

moorâst
koivuja kasvava ylänkö tai kangasmaa
noppe
korkearantainen niemi

pohe
kapeikko järvien tai vaarojen välissä

skäiđi
jokien toisistaan erottama maa-alue

vuáčču
maastonkohta, jossa on toisiaan seuraavia lampia suolla

On ilmeistä, että inarinsaamen perinteisen puhujayhteisön kadotessa häviäisi myös traditio erottaa esimerkiksi hiekkapohjainen matalikko kivipohjaisesta matalikosta tai suomaaston ympäröimät toisiaan seuraavat lammet muista samassa vesistöjatkumossa sijaitsevista lamista. Toisaalta niin kauan kuin perinteistä sanastoa hallitsevia inarinsuomalaisia on olemassa, on olemassa myös ympäristöä kategorisoiva subjekti, yksittäinen inarinsaamelainen tai inarin-

saamelaisten muodostama yhteisö, jolle tällaisten erojen ilmaiseminen on luontevaa. Vastaava esimerkki on myös kielitieteellisessä kirjallisuudessa usein mainittu lumisanasto. Inarinsaamen sanakirja esittää suomen sanalle *lumi* 18 eri käännösvastinetta, jotka kuvaavat paitsi lunta yleisesti (*muotâ*), esimerkiksi koskematonta ja paksua lunta (*uubâs*), syvää ja kinostunutta lunta (*skälvi*), ensilunta (*ääinig*), kantavaa ja kovaa lunta (*koolmâ*, *ruávádáh*) tai raemaista lunta (*seenâs*).

Inarinsaamen maastosanastoa koskevat esimerkit koskevat maastonkoh-
tien ja sääolojen tarkkaa luokittelua. Monissa tapauksissa kielellinen kategorisaatio voi olla ajattelulle ja assosiaatiolle kiinnostavaa myös epätarkkuutensa kautta, erityisesti silloin kun keskenään varsin erilaisia käsitteitä kuvataan metaforisesti samalla sanalla. Esimerkiksi vatjan kielen sanakirja antaa suomen kielestäkin tutulle sanalle *muna* seuraavat merkitykset: 1) linnun muna, 2) peruna, 3) kive(k)s(et), 4) silmämu-
na, 5) pallo (esim. lumi- tai puupallo), 6)
nuttura, 7) muhkura tai paise, 8) kupla (VKS 2013). Suomen puhuja ei helposti tule ajatelleeksi esimerkiksi perunoiden tai kuplien samankaltaisuutta munien kanssa, koska kielestä puuttuu vastaava metafora. Niin kauan kuin vatjan kielellä on puhujia, tällainen assosiaatio on kuitenkin mahdollinen (vähemmistö-

kielten metaforista ks. esim. Idström & Piirainen 2013).

Minkä hyvänsä kielen puhuja voi tietenkin ymmärtää inarinsaamen kuvaaman virtavesistön laajentumana olevan järven, inarinsaamen *luobâl*-sanana referenssin, ja toisentyypisten järvien eron, aivan samoin kuin esimerkiksi munan ja kuplan välisen samankaltaisuuden. Toisaalta ilmeiseltä vaikuttaa sekin, että kielen sanasto voi ohjata häntä kiinnittämään huomiota erityisesti tällaisiin ilmiöihin. Inarinsaamen tai vatjan sanasto – kuten minkä hyvänsä muunkin kielen sanasto – ohjaa luokittelemaan olioita paikallisin ja perinteisin tavoin, jotka poikkeavat muista kielistä.

Kerrostunut historiallinen tieto kiinalaisessa kirjoitusjärjestelmässä

Edellä jo mainitun Sapir-Whorf-hypoteesin mukaan kielen kategorisaatio vaikuttaa maailman havaitsemiseen (keskustelua hypoteesin historiasta ja tulkinnoista esim. Koerner 1992). Benjamin Whorf kirjoitti kielellisestä suhteellisuusteoriasta viitaten Einsteinin todistamiin käsityksiin ajan ja paikan suhteellisuudesta. Sapirin ja Whorfin *kielelliseksi determinismiksi* kutsuttuihin käsityksiin viitattiin kielitieteen valtavirrassa pitkään melko kielteisesti, koska niiden tueksi esitetyt Amerikan alkuperäis-

kieliä koskevat faktat eivät useinkaan perustuneet nykylingvistiikan käsityksen mukaiseen tarkkaan tutkimukseen. Siitä huolimatta kysymys kielen, maailman kategorisaation ja ajattelun yhteyksistä on pysynyt ajankohtaisena.

Inarinsaamen esimerkistä poiketaan, mutta samalla tavoin historiallisspatiaalisen esimerkin kielen ja ajattelun traditioiden yhteydestä tarjoavat kiinan ja japanin kielessä käytetyt kanji-kirjaimet, jotka sisältävät monenlaisia kielellisiä assosiaatioita visuaalisessa muodossa.

Esimerkiksi sana Japani, *niihon-koku*, kirjoitetaan japaniksi 日本国. Japanin omakielinen nimitys merkitsee auringon nousun maata. 本 [*hon*] merkitsee alkuaan ”juurta” ja Japanin nimityksessä siis ”nousemista”. Japani on siis ”auringon juuren t. nousun maa”.

Juurta tarkoittava merkki voidaan kuvallisesti katsoa johdetuksi puuta merkitsevistä merkistä 木 [*ki*]. Yksittäisenä kirjainmerkkinä 本 [*hon*] merkitsee kuitenkin nykyään ”kirjaa” tai esimerkiksi televisiosarjan osaa tai urheiluottelun erää pikemminkin kuin juurta. Vastaavasti ”maata” tai ”valtiota” tarkoittavassa merkissä 国 [*koku*] on nähtävissä ovia, porttia tai suuta merkitsevä 口 ja kuningasta merkitsevä 王. Alkuperäinen merkki on ollut piirtokuva, jossa kuningas suojelee aidattua aluetta jonkinlai-

sella aseella (merkkien historiasta ks. esim. Wieger 1915).

Kaikki japanin ja kiinan kielessä käytössä olevat kirjoitusmerkit sisältävät tämän kaltaista käsitehistoriaa ja assosiaatioiden mahdollisuuksia. Tämä ilmenee esimerkiksi länsimaisten nimien itämaisisissa kirjoitusasuissa. Niinpä frankkien nimityksestä syntynyt valtakunnannimi *France* on suomeksi Ranska ja japaniksi *futsu* eli 仏, joka merkitsee myös ”Buddhaa”. Vastaavasti Suomi on kiinaksi *fenlan*, kirjoitusmerkkien mukaan 芬兰 ”tuoksu orkidea”.

Esimerkki osoittaa, miten kiinalaiset ja japanilaiset kirjoitusmerkit sisältävät länsimaaisissakin kielissä hyvin tunnettujen homonymien assosiaatioiden (Ranska = Buddha, Suomi = tuoksu) lisäksi hyvin paljon sekä etymologis-polyseemisiä (juuri = nouseminen = kirja) että kuvallisia assosiaatioita (valtio kunin-kaan suojelemana linnoituksena), jotka aukevat kunnolla ainoastaan kieltä ja sen kirjoitusta taitavalle.

Kiinan ja japanin kulttuurit ovat kontekstissaan hegemonisia ja assimiloineet suuren määrän vähemmistökieliä. Globaalisti ne ovat kuitenkin altavastajien kulttuuria ja kansainvälisillä kentillä niidenkin edustajat käyttävät englannin kieltä ja fonemaattista kirjoitusjärjestelmää. Ilmeistä on silti, että jos japanin ja kiinan kirjoittamisessa kokonaan

siirryttäisiin sanakirjoituksesta eurooppalaistyyppiseen äänteelliseen kirjoitukseen, edellä kuvatun kaltaiset assosiaatiot ja niihin liittyvä kielellinen tieto katoaisivat. Kiinalaisen ja japanilaisen kulttuurin tapauksessa tämäntyyppisiin assosiaatioihin pohjautuu kuitenkin laajoja ja vanhoja kirjallisuuden, uskonnollisen ja filosofisen tradition järjestelmiä. Ne pohjautuvat paitsi kielellisiin myös grafeemisiin assosiaatioihin, eivätkä ole täysin ymmärrettävissä ilman grafemiikkaa tai kielen kuvastoon tutustumista.

Sosiaaliset suhteet ja kieli

Inarinsaamelainen paikannimijärjestelmä heijastaa monin tavoin sosiaalisia suhteita. Monet keskeiset järvet ja niitä ympäröivät alueet on nimetty käytön tai perinteiseen tapaoikeuteen liittyvien kalastus- tai nautintaoikeuksien mukaan, esimerkiksi *Pavválii Máárjá Vuáskuj-áávráš* = Pikku-Paavalin Marjan ahvenlampi, *Piiritluohtá* = Piritan t. Birgitanlahti, *Martvei* = Martinoja (Mattus 2010). Lähes kaikissa tapauksissa Mattuksen aineistosta löytyy muistitietoja, miten nimi liittyy kantajaansa. Yleisin syy on nimetyn henkilön peritty, tapaoikeuteen liittyvä kalastusoikeus järvellä tai alueella, mutta monissa tapauksissa muistitiedot paljastavat yksityiskohtaisia henkilöhistorioita, esimerkiksi:

Martvei (3841 1, TII 1963) Pieni joki Vuontisjärven eteläpäästä Martinlompolan kautta Muddusjärven Leutolahteen. Perusosaltaan epätarkka suomennos inarinsaamesta – Nimi Martti Jouninpoika Saijetsin (1828–1877) mukaan, joka asui Martinojan suulla Joensuu-nimisellä tilalla. Nimi-perheeseen kuuluu myös Martinlompola. (Mattus 2010, 185.)

Näin paikannimet kytkeytyvät Itä-Inarin oraalliseen historiaan ja menneisyyden ihmisiin, joita voi oppia tuntemaan paikannimien avulla. Kielellinen kulttuuri (nimistö) kytkeytyy alueen sosiaaliseen historiaan ja toimii perusteluna esimerkiksi nautintaoikeuksille, liittäen samalla kielen taitajat osaksi ylisukupolvista inarinsaamelaista narratiivista ja fyysis-paikkallista yhteisöä.

Sosiaalsiin suhteisiin liittyvät myös monet sakraalinimet, esimerkiksi Inarin kuuluisa *Äijihsuállui* eli Ukonsaari, johon on liittynyt monenlaisia käyttäytymissääntöjä. Paikalle on tuotu uhrilahjoja, kuten peuransarvia vielä 1800-luvulla ja siellä on käyttäytytty hiljaisesti ja kunnioittavasti. Toinen ylijumalan, taivaan jumalan tai suomalaisittain Ukon (= inarinsaamen *Äijih*) mukaan nimetty suuri luontokohde on Inarin kirkonkylän eteläpuolella sijaitseva *Äijihjävri* (= Ukonjärvi), jonka rannoilta tunnetaan lukuisia uhripaikkoja eli seitoja. Järveä on

kutsuttu myös *Pasemusjävräksi* eli pyhimmäksi järveksi. Seidoista osa on ollut käytössä tähän päivään asti.

On melko ilmeistä, että mikäli Inarin nimistön olisivat luoneet esimerkiksi helsinkiläiset tai kiinalaiset, siinä ei huomioitaisi tällaisia uhri- tai palvospaikkoja. Perinteiseen inarilaiseen elämänmuotoon on kuitenkin kuulunut näiden pyhien paikkojen tuntemus ja kunnioittaminen sekä esimerkiksi nimen *Äijihjävri* tulkinta siten, että kyseessä ei ole ”äijän” eli isoisän tai vanhan miehen vaan nimenomaan jumaluuden mukaan nimetty kohde. Vastaavia henkiolentojen, jumalien ja tarujen mukaan nimettyjä kohteita on pelkästään Mattuksen nimikoelmassa kymmeniä. Moniin nimiin liittyy muistitarinoita, joissa sekoittuu arkkityyppisiä tarinoita ja myyttejä, esimerkiksi:

Neitiniemi – Nieidiinjargá (MML) Niemi Inarijärvessä Viimassaaren pohjoispäässä. Suora suomennos inarinsaamesta. Ehkä kyse on tytöstä tai tytöistä, joista Ilmari Ikonen kirjoittaa käsikirjoituksessaan ”Muinaisjäänöksiä ja tarinoita Inarijärven ympäristöltä” vuodelta 1910: ”Viimassaaren pohjoispäässä on Kenttä ’venäläisten ajoilta’ ja ’pakanuuden ajoilta’. Siinä sanotaan asuneen erään Curnaž-nimisen miehen, jolla oli tapana uiden hätyyttellä järvellä soutelevia tyttöjä. Pahasta päästäkseen keksivät nämä

viimein sellaisen keinon, että karistivat verkon paikkaan, josta arvasivat Curnazhin uivan. Siihen tämä kengistään takertui ja kangistui”. (Mattus 2010, 152.)

Inarinsaamelainen paikannimistö ja sen kuvaama sosiaalisten suhteiden järjestelmä on esimerkki suullisen kulttuurin muodosta, jonka merkitys (post)modernissa yhteiskunnassa muuttuu käytännön tarpeiden sanelemasta paikkatietojärjestelmästä kieli- ja paikallishistorias- ta kiinnostuneiden erikoistiedoksi. Inarinsaamen kieli on monia muita vähemmistökieliä huomattavasti paremmassa asemassa siinä mielessä, että sillä on nuoria puhujia. Kielelle on kehitetty modernia terminologiaa eri aloille ja sillä on mahdollista käydä koulua lastentarhasta ylioppilastutkintoon asti. Silti on todennäköistä, että nuorista inarinsaamelaisista suuri osa suuntautuu modernin yhteiskunnan tehtäviin ja inarilaisten paikkojen nimeämiseen sitoutunut kulttuurin tieto muuttuu laajalti tarpeettomaksi tai unohdetuksi.

Tietoyhteiskunta ja tiedon katoavat paikallisuudet

Virolainen filosofi ja kirjailija Valdur Mikita puhuu maailman vähemmistökielistä ja -kulttuureista maapallon kulttuurisena resilienssivarantona (Mi-

kita 2018). Ne edustavat tieto- ja ajatustraditioita, jotka ovat tällä hetkellä marginaalien hiljaisuudessa, mutta jotka muodostavat suurimman osan paitsi maailman kielellisestä moninaisuudesta, myös ajatuksellisesta ja kulttuurisesta kuvastosta ja luomisen potentiaalista.

Kohtalokasta on, että maailmassa, joka kiinnittyy tuotannon volyymiin tuotannon moninaisuuden sijasta, vähemmistökielten kohtalona on jäädäkin marginaaliin. ”Tietoyhteiskunta” arvostaa ja tuottaa aktiivisesti tietynlaista – kansainvälistä, formaalia – koulutusta ja taloudellista hyötyä edistävää tietoa. Harvemmin mainitaan, että samalla se hiljentää toisenlaista tietoa: paikkoihin, sukuihin, perinteisiin uskomuksiin ja väistyviin elinkeinoihin liittyvää, pääosin suullista tietoa, joka välittyy koulutusjärjestelmän sijaan (paikallis)yhteisössä, perheessä ja luonnossa kulkemalla.

Eri kielten toisiaan vastaamattomiin käsitejärjestelmiin liittyy kysymys siitä, missä määrin eri kielillä voidaan tuottaa erilaista ajattelua tai missä määrin eri kielillä syntyvät ajatukset ovat käännettävissä. Samaan yhteyteen liittyy kysymys siitä minkälaisia ajatuksen, merkityksen ja luovuuden potentiaaleja maailmassa menetetään, kun ajatustyö tapahtuu taloudellisen voiton toivossa yhä useammin vain englanniksi.

Edellä olen lyhyesti kuvannut niitä ajattelun, luovuuden ja tietämisen potentiaaleja, joita eri kielisiin sisältyy. Käsitteily on ainoastaan pinnan raapaisu, mutta riittänee osoittamaan, että ajattelu on paljolti myös kielten käsitteisiin, niiden nimeämiin asioihin, fyysiseen ja ruumiilliseen ympäristöön tai eri kielillä kirjoittamiseen sitoutunutta. Voikin väittää, että sikäli kuin ”luova talous” edellyttää luomista ainoastaan yhdellä tai muutamalla suurella kielellä, se hukkaa jo lähtökohtaisesti suurimman osan maailman kielellisen perinnön luovasta potentiaalista.

Puhuttaessa luovasta taloudesta tarkoitetaan nimenomaan rahan ja talouskasvun luomista semioottisten järjestelmien avulla, ei kykyä tai tahtoa ylläpitää semioottisten järjestelmien moninaisuutta. Kielellisen kulttuurin katoamishuika liittyy paikallisuuksien muutokseen, joka on samalla myös tiedontuotamisen ja säilyttämisen sekä ajattelun tapojen muutos. Riippumatta siitä, ajattelemmeko Skutnabb-Kankaan ja Romainen kielikuolemaparadigman vai Blommaartin ja Ramptonin superdiversiteettiparadigman mukaisesti, globalisaation ja modernisaation kaltaiset taloudellisen tuotannon ja sosiaalisten suhteiden hallinnan muutosprosessit tekevät monista vähemmistökieliin ja murteisiin sitoutuneista tietämisen ja

ajattelemisen tavoista marginaalisia tai kokonaan tarpeettomia.

Julkisessa keskustelussa käsitellään usein kysymyksiä kansallisten kielten ja englannin kielen käytön suhteesta koulutuksessa (Saarikivi 2023). Kielidiversiteettinäkökulmasta sekä kansallisiin standardikieliin pohjautuva koulutuksen ja yhteisöjen hallinnan järjestelmä että englanninkielinen globaali järjestelmä sijoittuvat jatkumolle. Molemmissa on kysymys paikallisyhteisöjen tiedontuottamisen, muistamisen ja ajattelemisen järjestelmien korvautumisesta ylipaikallisilla järjestelmillä tuotantomuotojen ja sosiaalisten suhteiden muutuksessa.

Kansallisvaltioiden ja niiden standardikielten synty on ollut yhtä aikaa industrialismin ja taloudellisen modernisaation tulos ja edellytys. Kansalliset koulutusjärjestelmät ovat mahdollistaneet ammattitaitoisen työvoiman tuottamisen kansallisvaltion rajoissa sekä samalla luoneet edellytyksiä urbanisaatiolle ja talouskasvulle. Samalla ne ovat aiheuttaneet murteiden ja vähemmistökielten sekä niihin liittyvien tiedontuottamisen tapojen ja identiteettien marginalisoitumisen.

Postmodernissa yhteiskunnassa keskeisenä taloudellisen tuotannon ja kasvun tekijänä on tieto ja semiotteollisuus. Samalla tuotannon markkina suuntau-

tuu kansallisvaltioiden ulkopuolelle ja edellyttää siirtymistä globaalin englannin kielen käyttöön. Tällainen tiedon ja merkityksen tuottaminen on taloudellisesti mielekästä, mutta maailman moninaisuutta vaientavaa.

Olen pyrkinyt osoittamaan, että kielen tarkastelu järjestelmänä, joka ”nimeää” tai ”ilmaisee” todellisuuden piirteitä on monessa suhteessa riittämätön näkökulma kielen ja kulttuurin yhteyksiin. Paitsi ”ilmaisemisen” ja ”nimeämisen” välineenä, kieli toimii yhteisöllisten maailmojen muistamisen ja luomisen matriisina, joka on olemassa yksittäisestä kielenpuhujasta riippumatta. Ihmiset puhuvat kieliä – ja samalla aikaisempien sukupolvien, paikkojen ja ruumiiden kielet puhuvat heissä. Monet niistä eivät ehkä enää kauaakaan.

VIITTEET

1. Äidinkielen käsitteeseen suhtaudutaan modernissa kielisosiologiassa ja sosiolingvistiikassa ristiriitaisesti tai kielteisesti. Sen sijaan puhutaan usein ”kotikielestä” tai ”ensikielestä” ja korostetaan, että monet samaistuvat voimakkaasti myös sellaisiin taustayhteisönsä kieliin, jotka eivät ole varsinaisia ”äidinkieliä” (ks. esim. Laitinen 2002). Esimerkiksi Suomen koulujärjestelmässä opetetaan nykyisin äidinkielen asemesta suomen ja ruotsin kieltä tai kotikieltä.
2. Heini Lehtonen (2015) käyttää tätä suomenkielistä termiä vastineena Blommaertin ja Ramptonin termille *linguaging*.
3. Suomen- ja ruotsinkielisen väestön suhteita suhteessa urbanisaatioon on selvitetty mm. Marika Tandefeltin (1988) tutkimuksissa ja murteiden säilyvyyttä ja muutosta urbanisaation oloissa Pirkko Nuolijärven (1986) tutkimuksissa.

LÄHTEET

- Blommaert, Jan (2010) *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blommaert, Jan, Rampton, Ben & Spotti, Massimiliano (2015) *Language and Superdiversity*. New York: Routledge.
- Chen, Sylvia Xiaohua, Benet-Martínez, Verónica & Jacky C.K. (2014) Does language affect personality perception? A functional approach to testing the Whorfian hypothesis. *Journal of Personality* 82(2).
- Clark, Timothy (1986) Heidegger and Derrida on the ontology of the literary language. *Comparative Literature* 101(5), 1003–1021.
- Crystal, David (2002) *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Derrida, Jacques (1967) *De la Grammatologie*. Paris: Editions Minuit.
- ELDIA (2013) *EuLaViBar Toolkit. Practical Guide to the EuLaViBar Tool, with Reference to the ELDIA. Comparative Report*. (Toim. Spiliopoulou Akermark, Sia, Laakso, Johanna, Sarhimaa, Anneli & Toivanen, Reetta.) ELDIA = European Language Diversity for All. Vienna: University of Vienna.
- Ethnologue* (2024) *Ethnologue: Languages of the World*. Twenty-seventh edition. (Toim. Eberhard, David M., Simons, Gary F. & Fennig, Charles D.) Dallas, Texas: SIL International.
- Hansegård, Nils Erik (1968) *Tvåspråkighet eller halvspråkighet*. Sisältää lisäyksen ”De språkliga minoriteterna”, kirj. Thomas Lundén. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Hautamäki, Antti (1996) *Suomi teollisen ja tietoyhteiskunnan murroksessa. Tietoyhteiskunnan sosiaaliset ja yhteiskunnalliset vaikutukset*. SITRA 154. Helsinki: Sitra.
- Heidegger, Martin (2004) *On the Essence of Language. The Metaphysics of Language and Essencing of the World Concerning Herder's Treatise "On the Origin of Language"*. Käänt. Wanda Torregory & Yvonne Unna. [Die Metaphysik der Sprache und die Wesung des Wortes zu Herders Abhandlung "Über den Ursprung der Sprache".] Albany: State University of New York Press.
- Hinton, Leanne & Hale, Ken (2013) *The Green Book of Language Revitalization and Practice*. Leiden, Boston: Brill.
- Idström, Anna & Piirainen, Elisabeth (yhteistyössä Falzett, Tiber F.M.) (2013)

Endangered Metaphors. Cognitive Studies in Cultural Contexts. Amsterdam: John Benjamins.

Koerner, E.F. Konrad (1992) The Sapir-Whorf hypothesis. A preliminary history and a bibliographical essay. *Linguistic Anthropology* 1992/2, 173–198.

Lüpke, Friederike (2013) *Repertoires and Choices in African Languages.* Boston & Berlin: De Gruyter Mouton.

Latour, Bruno (2012) *We Have Never Been Modern.* Käänt. Catherine Porter. [*Nous n'avons jamais été modernes.*] Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Lehtonen, Heini (2015) *Tyyliellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisessä Helsingissä.* Helsinki: Helsingin yliopisto.

Makoni, Sifree & Pennycook, Alastair (2006) *Disinventing and Reconstituting Languages.* Clevedon, England: Multilingual Matters.

Mattus, Ilmari (2010) *Itä-Inarin paikannimistö.* Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 186. Helsinki: Metsähallitus.

Mikita, Valdur (2018) *Kanttarellin kuuntelun taito.* Suom. Anniina Ljokkoi. [*Kukkeseene kuulamise kunst.*] Turku: Sammakkio.

Moseley, Christopher & Nicolas, Alexandre (2010) *Atlas of the World's Languages in Danger.* 3rd edition (entirely revisited). Memory of Peoples 30. Paris: UNESCO.

Neahttagigisánit (2024) *Neahttagigisánit. Nordsamiske ordbøker.* Giellatekno. Romssa: UIT Norgga árkktalas universitehta. <https://sanit.oahpa.no/> (Tarkistettu joulukuussa 2024)

Nuolijärvi, Pirkko (1986) *Kieliyhteyden vaihto ja muutajan identiteetti.* Tietolipas 100. Helsinki: SKS.

OKM (2018) *Korkeakoulutus ja tutkimus 2030-luvulle.* Vision tietokartta. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Olthuis, Marja-Liisa, Kivelä, Suvi & Skutnabb-Kangas, Tove (2013) *Revitalizing Indigenous Languages. How To Recreate a Lost Generation?* Bristol: Multilingual Matters.

Pasanen, Annika (2015) *Kuávsvi ja peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo': Inarinsaamen kielen revitalisaatio.* Uralica Helsingiensia 9. Helsinki.

Pavlenko, Aneta (2018) Superdiversity and why it isn't: Reflections on terminological innovation and academic branding. Teoksessa Barbara Schmenk, Stephan Breidbach & Lutz Küster (toim.) *Sloganzations in Language Education*

Discourse. Conceptual Thinking in the Age of Academic Marketization. Bristol: Multilingual Matters.

Pennycook, Alistair (2010) *Language as Local Practice.* Abingdon, New York: Routledge.

Saarikivi, Janne (2023) *Monikielistä sivistystä vai englanninkielisiä ratkaisuja?* Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Saarikivi, Janne & Toivanen, Reetta (2016) *Superdiversity or Linguistic Genocide? New and Old Language Diversities.* Bristol: Multilingual Matters.

Saarikivi, Janne & Virtanen, Pirjo (2020) Alkuperäiskansojen kielet ja kulttuurinen tieto. *Kulttuurintutkimus* 37(1–2), 2–17.

Schiffman, Harold (2002) *Linguistic Culture and Language Policy.* 2nd edition. London & New York: Routledge.

Skutnabb-Kangas, Tove (1988) *Vähemmistö, kieli ja rasismi.* Helsinki: Gaudeamus.

Skutnabb-Kangas, Tove (2013) *Linguistic Genocide in Education – Or Worldwide Diversity and Human Rights?* New York & London: Routledge (Taylor & Francis).

Tandefelt, Marika (1988) *Mellan två språk. En fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland.* Studia Multiethnica Uppsaliensia 3. Uppsala: Acta Universitatis Uppsaliensis.

Tilastokeskus (2024) Työlliset ammattiryhmän (AML 2010, tasot 1–5), ammattiaseman, sukupuolen ja vuoden mukaan, 2010–2022. https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tyokay/statfin_tyokay_pxt_115q.px/ (Tarkistettu joulukuussa 2024)

Vaattovaara, Sirkka Johanna & Halonen, Mia Maarit (2015) Missä on ässä? ”Stadilaisen s:n” helsinkiläisyydestä. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen, Anu Ruohikoski & Heini Lehtonen (toim.) *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit.* Helsinki: SKS, 73–74.

VKS (2013) *Vadja keele sõnaraamat.* 2. paranneltu painos. Toim. Hallap, Valmen. 2. painoksen toim. Grünberg, Silja. Tallin: Eesti keele instituut.

Wieger, Léon (1915) *Chinese Characters: Their Origin, Etymology, History, Classification and Signification.* Catholic Mission Press. New York: Paragon Books.

Wittgenstein, Ludwig (1981/1999) *Filosofisia tutkimuksia.* Suom. Heikki Nyman. [*Philosophische Untersuchungen.*] Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY.

Zamjatin ym. (2012) Замятин К., Пасанен, А., Саарикиви С. Как и зачем сохранять языки народов России. Хельсинки.

FT Janne Saarikivi on suomalais-ugrilaisten kielten tutkija ja Helsingin ja Turun yliopistojen suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen dosentti. Hänen tutkimusteemojaan ovat historiallinen sanastontutkimus, kielellinen esihistoria ja vähemmistökielten kielisosiologia.